

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Vrij ombeschaamt en zeer oneerbiedig'. De civiele rechtspraak in Brabantse beledigingszaken in de zeventiende en achttiende eeuw

Boers, Erik-Jan

Citation

Boers, E. -J. (1996). Vrij ombeschaamt en zeer oneerbiedig'. De civiele rechtspraak in Brabantse beledigingszaken in de zeventiende en achttiende eeuw. *Leidschrift : Eer En Belediging*, 12(November), 55-72. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/73275>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/73275>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

'Vrij onbeschaamt en zeer oneerbiedig'.

De civiele rechtspraak in Brabantse beledigingszaken in de zeventiende en achttiende eeuw

Erik-Jan Broers

Toen op donderdag 19 april 1708 te Willemstad Jacob Salm was overleden, begaven enkele schepenen van de stad, onder wie Willem Mijsberg, zich naar het sterfhuis om de goederen van de nalatenschap te inventariseren. Mijsberg werd echter de toegang tot het huis ontzegd door een van de daar aanwezige nabestaanden, Diederik Salm uit Haarlem. Deze betichtte Mijsberg van diefstal van een hem toebehorend testament, bedreigde hem met zijn rotting en maakte hem enige malen uit voor 'dief' en 'schelm'. Het testament waar Diederik Salm op doelde, was dat van de enkele jaren daarvoor overleden mevrouw De Jonker, die haar goederen had nagelaten aan Jan Groen, de echtgenoot van Diederiks zuster Geertruid. Bij die gelegenheid was Diederik tot administrateur van de boedel benoemd. In 1705 had Geertruid haar broer aangesproken om in het stadhuis van Willemstad rekening en verantwoording van de door hem gevoerde administratie af te leggen. Omdat er toen onenigheid was gerezen over enkele posten in Diederiks rekeningen, waren testament en andere bescheiden aangaande de nalatenschap voorlopig bij Mijsberg in bewaring gegeven. Anno 1708 bleek het testament evenwel spoorloos te zijn verdwenen - een verdwijning die volgens Salm op conto van Mijsberg kon worden geschreven. Vanwege de onderhavige 'valsche en versierde betigtinge, lasteringen, en scheltwoorden', welke 'notoirlijk sijn seer atroce injurien', stelde Mijsberg een *actie uit injurie* in voor de schepenbank van Willemstad en vorderde dat Salm werd veroordeeld tot een eerlijke en profijtelijke betering van diens gedrag. Als eerlijke betering werd verlangd dat de injuriant voor de volle vierschaar de geïnjurieerde om vergiffenis zou bidden en zou verklaren dat hij zijn woorden valselijk en in strijd met de waarheid had gesproken, dat hem dit van harte speet en dat hij van de ander niets wist dan eer en deugd. Om de schade aan de eer en goede naam van de schepen profijtelijk te beteren, diende Salm een som van 200 zilveren dukatons te betalen aan de armen van Willemstad.¹ Op 5 september 1710 wees de schepenbank de vordering aan de eiser toe, met dien verstande dat zij het bedrag van de profijtelijke betering matigde tot 20 dukatons. Salm heeft nog getracht deze uitspraak in appel te laten herzien bij de Raad van Brabant. De Raad heeft althans de

schepenen van Willemstad geordonneerd hem de stukken van het geding in eerste aanleg en een afschrift van het gewezen vonnis toe te zenden. Nu in het procesdossier evenwel geen stukken aanwezig zijn die op een procedure voor de Raad betrekking hebben, is het zeer onwaarschijnlijk dat het college Salm heeft toegestaan te appelleren.²

De actie uit injurie of - in eigentijdse bewoordingen - de vordering uit hoofde van belediging waarmee Mijsberg Salm voor de rechtbank daagde, vormt het onderwerp van deze bijdrage. Ik wil dit onderwerp uitwerken aan de hand van een aantal beledigingszaken die, in eerste aanleg of in hoger beroep, hebben gediend voor de Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze. Deze Raad, zetelend te 's-Gravenhage, was gedurende de periode van de Republiek het hoogste justitiecollege voor die gedeelten van het oude hertogdom Brabant en de daarmee verbonden gebieden, die onder het gezag van de Staten-Generaal waren gekomen.³ Veel van de beledigingen die in een civiele procedure aan dit gerechtshof zijn voorgelegd, betroffen, zoals in het geval van Diederik Salm, aantijgingen of verdachtmakingen aan het adres van een publiek of privaat persoon. Tot deze categorie beledigingen behoort bijvoorbeeld ook het iemand betichten van moord⁴, van vaderschap van een buitenechtelijk kind⁵, het in twijfel trekken van iemands afkomst⁶, het beweren dat een schepen 'over den regten henen was gesprongen als eenen haen over de heete coolen'⁷, dat de plaatselijke schepenstoelen bezet waren door 'de onbequaemste, insufficientste, onkundigste' mensen⁸, dat een predikant zijn studie theologie had gefinancierd met bijeen gebedelde en gestolen gelden⁹, etcetera. Betrof het een mondelinge belediging, dan ging de jegens het slachtoffer geuite aantijging dikwijls gepaard met scheldwoorden. Salm verweet Mijsberg de diefstal van een testament en schold hem dienovereenkomstig uit voor 'dief'. In een ander geval betichtte Pieter Maertenssen Herman Janssen van moord op zijn schoonbroer en maakte hem bij een volgende gelegenheid uit voor 'moordenaar'.¹⁰ En Johan van Aefferden beweerde van Johan de Frenau dat hij 'niet soude sijn uijt een familie die egt en regt geboren was' en noemde diens grootvader een 'bastaard'.¹¹ Andere scheldwoorden die men in de processtukken aantreft, verwijzen, indien zij tegen een man zijn gericht, meestal naar het slechte karakter dat deze persoon zou hebben: 'leugenaar', 'schurk', 'hondsvot', 'schobbejak', 'rekel', 'fielt' en - zeer vaak - 'schelm'.¹² Soms hebben zij betrekking op de religie van het slachtoffer ('paapse hond')¹³ of op het vermeend onzedelijke gedrag van diens echtgenote ('hoordrager', 'koekoek')¹⁴ of hebben zij een wat onbepaalde inhoud ('buffel', 'kale jakhals', 'halve bedelaar')¹⁵. Incidenteel is een scheldpartij vergezeld gegaan van een vervloeking, bijvoorbeeld de wens dat de duivel de ander zou halen.¹⁶ Schel-

dwoorden aan het adres van een vrouw verwijzen in de regel naar een onzedelijke levenswandel van het slachtoffer ('hoer', 'hitsige teef')¹⁷ of naar haar uiterlijk ('bliksemse dikkop', 'lelijke bliksem')¹⁸.

Uit de zaak van het verdwenen testament blijkt tevens dat mondelinge beledigingen vergezeld konden gaan van lichte vormen van bedreiging. Een enkele keer liet de belediger het niet bij bedreigingen maar voegde hij daad bij woord. Toen op 10 april 1771 Jacomina Blaubeen bijna omver werd gereden door het koetsje van Jacob van Campen, slingerde haar echtgenoot Dingeman Houtepen de bestuurder 'verscheidene injurieuze expressien en afgrijselijke vloeken' naar het hoofd. Hij maakte Van Campen uit voor een schelm, schobbejak en dief, bedreigde hem en bracht hem uiteindelijk enkele slagen met zijn rotting toe. De ongelukkige bestuurder vorderde daarop eerlijke en profijtelijke betering voor de schepenbank van Wouw, die deze vordering op 9 november 1773 aan eiser toewees.¹⁹ Van dit vonnis ging Houtepen in appel bij de Raad van Brabant, waar de zaak uiteindelijk in nevelen verdween. Het is slechts bekend dat er in 1773 een vruchteloze comparitie van partijen 'ter fine van accord' plaatsvond²⁰, waarna er in 1774 conclusies van eis, antwoord, repliek en dupliek volgden. De processtukken zijn nog wel ter griffie ingeleverd, maar uit niets blijkt dat de Raad vonnis heeft gewezen.

De amende honorable

Stelde het slachtoffer van een belediging een actie uit injurie tegen de dader in, dan eiste hij in de eerste plaats een *amende honorable* of eerlijke betering van de schade die hij aan zijn eer of goede naam had ondervonden. De inhoud van deze niet-financiële genoegdoening kon door hem naar goeddunken worden vastgesteld, waarbij hij de keuze had tussen een groot aantal remedies, zoals een bede om vergiffenis, een spijtbetuiging, een verklaring dat de grievende woorden in strijd met de waarheid waren, een herroeping of een roeyement van deze woorden, een verklaring van eer en deugd, een schuldbekentenis en een verklaring dat de belediging door de duivel was ingegeven.²¹ Enige voorbeelden mogen ter illustratie dienen.

In het voorafgaande heeft men reeds kunnen kennismaken met de beledigde schepen Willem Mijsberg, die ten overstaan van de vierschaar van Willemstad allereerst vorderde dat Diederik Salm hem om vergiffenis zou bidden. Voorts diende de gedaagde te verklaren dat hij zijn uitlatingen in strijd met de waarheid had gedaan, dat hij hiervan spijt had en dat hij van zijn wederpartij niets wist dan

eer en deugd. Van Dingeman Houtepen werd verlangd dat hij de scheldwoorden herriep die hij tegen Jacob van Campen had geuit, dat hij schuld bekende en vergiffenis voor zijn optreden vroeg. Ook de naam van Johan de Frenau is reeds eerder gevallen. Deze stelde in 1753 een actie uit injurie in tegen Johan van Aefferden, advocaat bij het Hof van Gelre te Roermond.²² Van Aefferden had bij diverse gelegenheden tegenover derden de wettige afkomst van De Frenau betwijfeld. Deze De Frenau stamde volgens Van Aefferden uit een familie die niet 'egt en regt geboren was'. Hij was namelijk de kleinzoon van een bastaard, die door een van de markiezen van Hoensbroek bij diens kokkin was verwekt, aldus de raadsman. Als eerlijke betering van deze beweringen nu werd geëist dat Van Aefferden God, de Justitie en de eiser zittend en blootshoofds om vergiffenis zou bidden. De gedaagde moest verder verklaren dat hij valselijk en ondoordacht had gesproken, dat hem dit leed deed en dat hij van de eiser en diens familie niets anders wist dan eer en deugd. Deze *declaratio honoris*, die de beledigde partij verlangde, moest derhalve niet alleen op zijn persoonlijke eer maar ook op de 'familie-eer' van zijn geslacht betrekking hebben. Voor Van Aefferden was het hiermee echter nog niet gedaan. De ontworpen *amende honorable* omvatte namelijk tevens een door hem af te leggen belofte voor de toekomst: hij moest beloven zich voortaan van injurieuzen uitspraken over de afkomst van de De Frenaus te onthouden.

'Ick verwaaghte een opinie van een regent, maer ghij spreeckt als een buffel', zei Otto Copes, raad van de stad 's-Hertogenbosch, tegen zijn collega Johan Hamel in 1674, waarna hij hem nog verder beledigde.²³ Hamel daagde daarop Copes voor de Bossche schepenbank en vorderde als eerlijke betering van de kwetsende woorden onder meer dat zijn wederpartij zou 'hebben te verclaeren de injurien door ingeven vanden duijvel gesproken te hebben'. In de voor het slachtoffer vervaardigde pleitnota kan men lezen dat beledigde inwoners van 's-Hertogenbosch gewoon waren deze verklaring in de *amende honorable* op te nemen.²⁴ Men vindt haar echter niet terug in het vonnis waarin de schepenbank op 19 maart 1674 de belediger veroordeelde om zijn woorden te beteren. In het voorafgaande jaar had overigens de Bosschenaar Hendrick Donckers reeds getracht om zijn stadsgenoot Hendrick van Huijsbergen, die Donckers' vrouw voor een dievegge had uitgemaakt, tot het afleggen van een dergelijke *declaratio* te laten veroordelen.²⁵ In dit geval zou de dader hebben moeten verklaren dat hij zijn uitlating 'door ingeven van eenen boosen geest' had gedaan. Ook nu had de schepenbank dit onderdeel van de gewenste eerlijke betering evenwel niet in zijn vonnis overgenomen. Beide vonnissen uit 's-Hertogenbosch zijn in hoger beroep aan de Raad van Brabant voorgelegd, maar van de beroepsprocedures kon de

afloop niet worden vastgesteld. Voor de zestiende eeuw evenwel kon een geval worden achterhaald waarin een injuriant de hier bedoelde verklaring moest afleggen. In het Gemeentearchief van 's-Hertogenbosch bevindt zich namelijk een strafzaak waarin ene Hendrikje Bouwens wegens belediging en mishandeling werd veroordeeld om - onder andere - met luide stem te verklaren, dat zij onder invloed van duivelse ingevingen had gehandeld.²⁶

Een voorbeeld van een *amende honorable* in geval van een schriftelijke belediging treft men aan in de zaak van Guillaume d'Olne, heer van Olne, tegen Jean Wilkin en Servaas Arnotte uit 1716.²⁷ De feiten die tot deze procedure aanleiding gaven, waren de volgende. Wilkin en Arnotte verzochten de Raad van Brabant om in appel te mogen worden toegelaten ter zake van een vonnis van de schepensbank Olne, waarbij Arnout Arnotte junior, wiens curatoren zij waren, wegens vechten was veroordeeld tot een geldboete van drie gulden. In hun rekest betoogden zij dat de gerechtsofficier van Olne de jonge Arnotte slechts een proces had aangedaan omdat zijn vader, Arnout Arnotte senior, tot een groep mensen behoorde die zich verzette tegen 'de oppressien van de heere van Olne en sijne creaturen'. Deze passage werd vervolgens overgenomen in het *mandement in cas d'appel* dat de requiranten werd verleend. De heer van Olne daagde daarop Wilkin en Arnotte voor de Raad van Brabant en vorderde eerlijke en profijtelijke betering van de smadelijke woorden aan zijn adres.²⁸ Om hun woorden eerlijk te beteren dienden de gedaagden met ontbloot hoofd en geknield de eiser om vergiffenis te bidden. Zij moesten voorts verklaren dat zij de bewuste passage in strijd met de waarheid hadden geschreven en dat zij spijt hadden dit te hebben gedaan. Ten slotte moesten zij er voor zorgen dat de aanstootgevende woorden uit het rekest en het mandement werden geroyeerd.²⁹

Uit de gegeven voorbeelden blijkt dat de eiser zijn vordering tot eerlijke betering placht in te kleden met een aantal door de gedaagde af te leggen 'verklaringen', die hij geëigend achtte om de schade aan zijn eer of goede naam te compenseren. Deze verklaringen moesten op een nader te bepalen dag worden afgelegd voor de rechtbank bij welke de actie uit injurie was ingesteld. Ten overstaan van het voltallige college dan wel van de rechters die op die dag zitting hadden, alsmede van de eiser indien deze aanwezig wilde zijn, diende de gedaagde zijn woorden te herroepen, vergiffenis te vragen, etcetera. In de conclusie van eis konden intussen voorschriften worden opgenomen die door de wederpartij bij het uitspreken van de opgestelde formules in acht moesten worden genomen. Met deze voorschriften werd beoogd dat laatstgenoemde ten processe een zo nederig mogelijke houding aannam. Een fraai voorbeeld in dezen biedt een procedure voor de schepensbank van Grave, die in 1644 door de Raad van Brabant

op verzoek van de eiser werd geëvoceerd.³⁰ In deze zaak vorderde de eiser een *amende honorable*, bestaande uit een bede om vergiffenis, een verklaring dat de aanstootgevende woorden onwaarachtig waren, een verklaring dat deze woorden op ingeven van de duivel waren gesproken en een spijtbetuiging. De gedaagde diende deze formules geknield, met blote voeten en onbedekt hoofd en omhangen met een wit kleed uit te spreken. In andere zeventiende-eeuwse processen heb ik het ontbloten van het hoofd, het knielen en het vouwen der handen aangetroffen als formaliteiten bij het eerlijk beteren van een belediging.³¹ In beledigingszaken waarover de Raad zich in de achttiende eeuw heeft gebogen, werd door de eiser slechts verlangd dat de gedaagde hem blootshoofds en knielend, een enkele maal ook zittend, genoegdoening zou verschaffen.³² Dat het voldoen door de gedaagde aan dergelijke formaliteiten, door de eiser zeer belangrijk werd geacht, moge blijken uit een pleitnota die van een beroepsprocedure uit 1674 bewaard is gebleven. Het slachtoffer van de belediging voerde daarin aan dat de dader er in het vonnis *a quo* goed van afgekomen was, onder meer omdat hij bij de eerlijke betering slechts zijn hoofd diende te ontbloten en niet tevens hoefde te knielen, zoals was geëist.³³

De *amende profitable*

De beledigde partij kon de belediger, behalve tot een eerlijke betering van de schade aan zijn eer en goede naam, ook tot een *amende profitable* of profijtelijke betering aanspreken. Hij schatte daartoe het door hem ondervonden leed op een zeker geldbedrag en bekrachtigde deze schatting met een processuele eed. Wat betreft de redactie van deze eed kan men in de vorderingen die in eerste aanleg of in hoger beroep voor de Raad van Brabant zijn gekomen twee varianten onderscheiden. Enerzijds was er de formule waarvan bijvoorbeeld Willem Mijsberg zich bediende. Deze vorderde van Diederik Salm een *amende profitable* van 200 zilveren dukatons en gaf aan dat hij de injurie in kwestie niet voor dit bedrag, noch voor een hoger, ja zelfs voor geen geld ter wereld had willen lijden.³⁴ Anderzijds vindt men gevallen waarin de beledigde zwoer, dat hij voor het door hem genoemde bedrag niet opnieuw een dergelijke belediging zou willen ondergaan. Guillaume d'Olné bijvoorbeeld, sprak Jean Wilkin en Servaas Arnotte aan tot een profijtelijke betering van 1000 patakons, aangezien hij noch voor dit bedrag, noch voor wat ook in de wereld, wederom op deze wijze beledigd zou willen worden.³⁵

Een enkel uitzonderingsgeval daargelaten werd de *amende profitable* door de eiser gevorderd ten behoeve van een 'goed doel'. Meestal was dit het

armenfonds van de stad of het dorp waar de belediging was voorgevallen. Voorts kon de kerk van de desbetreffende plaats of een lokaal wees- of verpleeghuis als begunstigde zijn aangewezen.³⁶ De eiser kon de bestemming van het gevorderde geldbedrag evenwel ook pas na afloop van het rechtsgeding vaststellen. Dit blijkt uit de zaak van De Frenau tegen Van Aefferden, waarin eerstgenoemde een profijtelijke betering van 2000 zilveren dukatons eiste, om door hem naar goeddunken *ad pios usus* uit te keren.³⁷ Eenzelfde bestemming verbond bijvoorbeeld Anthonie Vermeulen aan de *amende profitable* die hij in 1703 van Pieter van Schagen vorderde. Van Schagen had zijn slachtoffer in een uitspanning te Bergen op Zoom uitgemaakt voor 'hondsvot', had hem tegen de grond geworpen, bij zijn nek gegrepen en over de vloer gesleurd. Behalve een eerlijke betering van deze vernederingen eiste Vermeulen een profijtelijke betering ten bedrage van 1500 guldens, 'te distribueren na sijn believen en[de] goetvinden'.³⁸

Uit de omstandigheid dat de beledigde partij de *amende profitable* in de regel niet voor zichzelf vorderde, blijkt dat deze amende geen schadevergoeding maar een geldboete was.³⁹ Deze component van de conclusie van eis was een rudiment van de vroegere private strafactie, waarmee het slachtoffer van een delict zelfstandig de dader kon vervolgen. Aangezien in de Nieuwe Tijd echter de domeinen van de publieke strafvervolgning en de private schadevergoeding duidelijk werden onderscheiden⁴⁰, mocht de geldboete waartoe de actie uit injurie aanleiding gaf niet langer ten deel vallen aan de particulier die zich van deze actie bediende. Deze private persoon moest voortaan genoeg nemen met een vergoeding van zijn schade. Deze schadevergoeding nu bestond in de eerlijke betering die van de dader kon worden verlangd. Dit verschil tussen de eerlijke betering en de profijtelijke betering van een belediging wordt duidelijk onder woorden gebracht door de auteur van de *Inleidinge tot de Hollandsche rechtsgeleerdheid*, de beroemde Hugo de Groot, die het volgende opmerkt: 't Eerste is eigentlick weder-evening: 't ander (...) boete.'⁴¹

Zoals uit de vermelde voorbeelden moge blijken, liepen de geldboeten die door de eiser werden gevorderd in hoogte nogal uiteen. Bij beledigingsprocessen uit de zeventiende eeuw heb ik bedragen oplopend tot 1100 guldens aangetroffen⁴², met als uitschieter één maal 2000 guldens.⁴³ In achttiende-eeuwse processen werd een aantal keren de som van 2000 zilveren dukatons genoemd als het bedrag waarvoor de eiser de belediging niet wilde ondergaan.⁴⁴ Voorts werden er amendes gevorderd die - omgerekend in Carolus guldens - varieerden van 500 tot bijna 3000 guldens.⁴⁵

Veroordeling van de injuriant

In de vorige paragraaf heeft men kunnen zien dat de profijtelijke genoegdoening waartoe de beledigde partij de belediger wilde laten veroordelen, de betaling van een zeker geldbedrag aan een 'goed doel' inhield. Was dit bedrag dikwijls aanzienlijk, het kon door de rechter ook aanzienlijk worden gematigd. Zo werd Diederik Salm, tegen wie een bedrag van 200 dukatons was geëist, uiteindelijk veroordeeld tot een *amende profitable* van slechts 20 dukatons. De door de wederpartij verlangde *amende honorable* daarentegen werd door de rechter met zoveel woorden in zijn vonnis overgenomen.

Een zeer sterk gereduceerde *amende profitable* heb ik aangetroffen in het proces dat Johan den Doren in 1758 aanhangig maakte tegen de leden van de kerkeraad van Oudenbosch.⁴⁶ Deze kerkeraad had op 17 december 1757 aan het plaatselijke college van schepenen een nominatie van twee personen overgelegd, nadat in deze raad een plaats vacant was geworden. De schepenen waren echter van mening dat één van de genomineerden op grond van zijn jeugdige leeftijd niet mocht worden voorgedragen en zij benoemden, in afwachting van een nieuwe voordracht, Johan den Doren tot provisioneel kerkeraad. Op Nieuwjaarsdag 1758 kwam het tot een confrontatie tussen Den Doren en de overige vijf leden van de raad, die zijn aanstelling niet wensten te erkennen en hem tot twee maal toe de toegang tot een vergadering ontzegden. Vervolgens richtte het vijftal een rekest aan de Raad van State waarin het klaagde over de benoeming en het optreden van het provisionele raadslid. Den Doren werd verweten dat hij zich 'vrij onbeschaamt en zeer oneerbiedig' tegenover de kerkeraden had gedragen toen hij zich 'met genoegzaam geweld' toegang tot hun bijeenkomsten had trachten te verschaffen. De betrokkene nam aanstoot aan deze opmerkingen en stelde een actie wegens belediging in voor de Raad van Brabant. Als profijtelijke betering van de woorden die hem waren toegevoegd, vorderde hij een som van 100 gouden dukaten per persoon, 'ofte soo veel meer of min, als bij desen Rade sal worden geoordeelt te behoren'.⁴⁷ Uit de rechtsgeleerde commentaren van de desbetreffende periode blijkt echter dat een gevorderde profijtelijke genoegdoening door de rechter naar believen kon worden gematigd, maar niet verhoogd.⁴⁸ In het onderhavige geval werd door de Raad niet van deze regel afgeweken en werd in het vonnis van 28 november 1758 de amende uiteindelijk vastgesteld op twee zilveren dukatons per persoon.⁴⁹

Ook de door Den Doren verlangde eerlijke betering van de beledigende uitlatingen werd door de Brabantse Raad vrij ingrijpend gewijzigd. De miskende functionaris had geëist dat de kerkeraden zouden verklaren dat zij de bewuste

passages in strijd met de waarheid hadden geschreven, dat dit hen speet en dat zij wilden dat zij dit niet hadden gedaan. Voorts moesten zij God, de Justitie en Den Doren om vergiffenis bidden en de eer en deugd van hun slachtoffer bevestigen. Door de Raad werd evenwel bepaald dat gedaagden niet behoefden te verklaren dat de aanstootgevende passages in strijd met de waarheid waren geschreven, maar slechts dat deze 'met te wijzig bedagzaamheit' waren geredigeerd. De verklaring van eer en deugd en de spijtbetuiging die de eiser had geformuleerd, nam de Raad in zijn vonnis over, maar niet de gewenste bede om vergiffenis. Verder werd bepaald dat de gedaagden moesten verklaren dat zij niet de minste intentie hadden de eiser in zijn persoon of karakter te beledigen toen zij hun verzoekschrift schreven. In de hoogte van de opgelegde *amende profitable* en in de redactie van de *amende honorable* komt mijns inziens duidelijk naar voren, dat de Raad weliswaar van mening was dat de eiser door het gebeurde was beledigd, maar dat het college toch ook begrip kon opbrengen voor de handelwijze van de gedaagden.

In zaken die in hoger beroep voor de Raad van Brabant kwamen, kon een verdere matiging van de in eerdere instantie opgelegde *amende profitable* plaatsvinden. Johan de Frenau bijvoorbeeld vorderde een som van 2000 zilveren dukatons - door hem *ad pios usus* uit te keren - nadat zijn familie, en hij in het bijzonder, door Johan van Aefferden in een kwaad daglicht was gesteld. Op 18 augustus 1753 werd deze vordering, alsook die tot eerlijke betering, door de schepenbank van Sambeek aan de eiser ontzegd. Het hoofdgerecht van het Land van Cuijk ontving De Frenau vervolgens in appel en vernietigde op 17 september 1754 het vonnis *a quo*. Het hoofdgerecht veroordeelde Van Aefferden tot het betalen van een *amende profitable* van 1000 zilveren dukatons aan een door De Frenau aan te wijzen goed doel. De *amende honorable* die laatstgenoemde had geredigeerd, werd bijna letterlijk in de sententie van het gerecht overgenomen. Pas in derde instantie kreeg de Raad van Brabant de gelegenheid zich met de zaak in te laten, nadat hij Van Aefferden een *mandement van reformatie* had verleend.⁵⁰ Op 29 maart 1756 deed de Raad uitspraak, verklaarde dat De Frenau door Van Aefferden grovelijk was beledigd, maar wijzigde het vonnis van de hoofdbank van Cuijk en reduceerde de aan de dader opgelegde boete tot 100 zilveren dukatons. De eerlijke betering waartoe de dader te Cuijk was veroordeeld, werd door de Raad grotendeels in stand gelaten: slechts de bede om vergiffenis werd niet in de uitspraak opgenomen.⁵¹

Verzoening der partijen

In veel beledigingszaken die aan de Staatse Raad zijn voorgelegd, is het uiteindelijk niet tot een veroordeling van de belediger gekomen omdat partijen hun geschil hebben bijgelegd. Het initiatief tot een dergelijke minnelijke schikking kon in de eerste plaats uitgaan van degene die de belediging had geuit. Deze kon, in plaats van de conclusie van eis ten principale aan te vechten, bij zijn conclusie van antwoord een *declaratoir* aan zijn wederpartij doen toekomen. In dit *declaratoir* verklaarde hij dat het nimmer zijn bedoeling was geweest de eiser te beledigen en bood hij deze laatste - vrijwillig - een eerlijke betering van de schade aan diens eer en goede naam. Accepteerde de ander deze betering, dan bepaalde de Raad in zijn uitspraak dat de gedaagde met het *declaratoir* mocht volstaan en wees hij de vordering van de eiser af.⁵²

De Raad kon ook zelf op een verzoening van de partijen aansturen, hetzij direct nadat het slachtoffer van de belediging hem had verzocht om een actie uit injurie te mogen instellen, hetzij nadat de zaak reeds was voldongen en er nog slechts vonnis moest worden gewezen. In beide gevallen kon namelijk worden besloten dat de belediger en de beledigde *ter fine van accoord* moesten compareren voor twee raadsheer-commissarissen. Kwamen partijen tijdens deze comparitie inderdaad tot een accoord, dan maakten de commissarissen hiervan een schriftelijk stuk op en brachten zij rapport uit aan het college van raadsheren. Uit de verslagen die van zulke partijcomparities bewaard zijn gebleven, blijkt dat de dader - zoals bij de eerder genoemde figuur van het *declaratoir* - het slachtoffer een eerlijke betering van het ondervonden leed verschafte.⁵³

Wellicht ten overvloede zij opgemerkt dat als een injuriant, in een *declaratoir* dan wel tijdens een comparitie, op zijn eerder geuite woorden terugkwam, hij een veroordeling tot een - ook na matiging dikwijls nog hoge - *amende profitable* ontliiep.

Er waren evenwel conflicten die zich niet lieten schikken. Het proces tussen Simon van Hennevelt en Nicolaas van Cuijlenborch uit de tweede helft van de achttiende eeuw biedt hiervan wel het beste voorbeeld.⁵⁴ Het ging in dit geval om twee brieven van de hand van Van Cuijlenborch, drossaard van het zuid- en westkwartier van het markiezaat van Bergen op Zoom, waarin Van Hennevelt, die op het punt stond te worden benoemd tot Raad en Rekenmeester van het Huis van Bergen op Zoom, werd verweten dat hij zich had schuldig gemaakt aan diefstal. De door deze bewering ten zeerste gegriefde Van Hennevelt verzocht de Raad van Brabant om een verbodsactie en een actie uit injurie tegen de drossaard te mogen instellen. De Raad besloot evenwel, alvorens op het verzoekschrift te

beslissen, dat partijen moesten compareren voor commissarissen *tër fine van accord*. Aangezien het beoogde resultaat van deze comparitie vervolgens uitbleef, werd Van Hennevelt een *mandement poenaal en van daagsele in cas van injurie* verleend.⁵⁵ Hij vorderde allereerst dat eventuele verdere 'insolventien en prostitutien' van de zijde van Van Cuijlenborch zouden worden verboden. Voorts verlangde hij dat de ander hem eerlijke en profijtelijke genoegdoening zou verschaffen ter zake van de reeds ondervonden aantasting van zijn goede naam. Als eerlijke betering van de kwetsende uitlatingen werd verlangd dat de gedaagde zou verklaren dat deze mededelingen in strijd met de waarheid waren, dat hij ze zou herroepen en dat hij de eer en deugd van de eiser zou bevestigen. Om zijn gedrag profijtelijk te beteren, diende Van Cuijlenborch een som van 2000 zilveren dukatons te betalen aan de Gereformeerde Diaconie-armen van de Nederduitse Gemeente van de stad Bergen op Zoom. De gedaagde nu deed bij zijn conclusie van antwoord een declaratoir uitgaan waarin hij stelde zich te kunnen vinden in de verbodsactie van zijn wederpartij. De actie uit injurie daarentegen werd in een 'contrarie conclusie' aangevochten. Van Hennevelt accepteerde deze gedeeltelijke tegemoetkoming aan zijn eisen evenwel niet, waarna de Raad hem op 6 maart 1787 zowel zijn vordering *in cas poenaal* als zijn vordering *in cas van injurie* toewees.⁵⁶ De gewenste *amende honorable* werd daarbij bijna woordelijk in het vonnis overgenomen. Slechts de herroeping van de beledigende woorden - gezien de 'verklaring van onwaarheid' in feite een overbodig bestanddeel - werd achterwege gelaten. De *amende profitable* werd door de Raad gematigd tot de som van 500 zilveren dukatons.⁵⁷

Hiermee was het echter nog niet gedaan. Van Cuijlenborch verzocht de Raad namelijk om zijn uitspraak te herzien.⁵⁸ Het college liet in de notulen van zijn vergadering van 30 april 1787 aantekenen dat, voordat op dit verzoek een beslissing zou worden gegeven, bij de procesvertegenwoordigers van beide partijen zou worden nagegaan of er bij hun cliënten enige bereidheid was 'om deese zaake in der minne te termineeren'.⁵⁹ Deze bereidheid was blijkbaar aanwezig, zodat niet lang daarna een comparitie van partijen 'ter fine van accord' plaatsvond. Tot een accord kwamen Van Hennevelt en Van Cuijlenborch evenwel ook nu niet, waarna laatstgenoemde een *mandement in cas van revisie* werd verleend.⁶⁰ De herziening van het vonnis vond plaats op 9 september 1788. Behalve het voltallige Brabantse college van elf raadsheren nam hieraan een even groot aantal adjunct-reviseurs deel, die daartoe waren aangewezen door de Staten-Generaal.⁶¹ Nadat de maand oktober was besteed aan het lezen van de processtukken, werd er opnieuw tot een comparitie van partijen besloten. Ook tijdens deze nieuwe poging het geschil met een schikking uit de wereld te helpen,

inmiddels al de derde, bleken de partijen onverzoenbaar.⁶² Daarop werd op 7 november uitspraak gedaan en werd Van Cuijlenborch door 's Raads vonnis van 6 maart 1787, 'alhier in quaestie als wel en sonder erreur geweest', geacht niet te zijn bezwaard.⁶³

Gecombineerde acties

Zoals in de zaak tegen drossaard Nicolaas van Cuijlenborch naar voren komt, werd de actie uit injurie soms gecombineerd met een andere actie, in dit geval een verbodsactie. Van Hennevelt verlangde namelijk niet slechts dat de drossaard de hem aangedane belediging ongedaan maakte, maar wenste tevens van verdere aantastingen van zijn eer en reputatie verschoond te blijven. De verbodsactie en de actie uit injurie werden door hem met één en hetzelfde mandement, een *mandement poenaal en van daagsele in cas van injurie*, voor de Raad ingesteld.

Een derde actie waarvan de beledigde partij zich kon bedienen, was de actie wegens diffamatie. De hier bedoelde vordering kon worden ingesteld door iemand wiens goede naam werd aangetast doordat een ander beweerde dat hij hem in rechte kon aanspreken, maar zulks vervolgens naliet. Met behulp van een *mandement ex lege diffamari* - ook wel *mandement om een actie te institueren* genoemd - kon de gediffameerde persoon de ander dan voor de Raad van Brabant dagen en eisen dat deze, op straffe van een eeuwig stilzwijgen, de bewuste vordering tegen hem aanhangig zou maken. Liet de gedaagde dit na, of werd zijn vordering door de Raad afgewezen, dan was daarmee de naam van de eiser gezuiverd van de daarop gelegde smet.

Ik wil deze bijdrage besluiten met een procedure uit 1672, waarin een actie uit injurie werd gecombineerd met zowel een verbodsactie als een actie wegens diffamatie. Beledigde partij in dit geval was Adriaen Joosten uit Udenhout, van wie zijn dorpsgenote Petertje Maertensdr. beweerde dat hij de vader van haar kind was.⁶⁴ Joosten echter was naar zijn zeggen 'een getrouwt man (...) van soo eerlijken leven (...) dat hij door niemant, wie het oock sij, van eenige hoererije, of overspel behoorde geïnjureerd, of befaemt te worden'. Met een *mandement poenaal, van injurie en om een actie te institueren* daagde hij Maertensdr. voor de Raad van Brabant en stelde tegen haar de volgende vorderingen in:

1. *In cas poenaal* eiste hij in de eerste plaats dat zijn wederpartij een verbod zou worden opgelegd om haar kind bij hem aan huis te brengen. Voorts diende de Raad te verklaren dat gedaagdes bewering dat hij de vader van het kind was,

'qualijk ende t'onrecht gedaen' was. Het college moest haar dan ook bevelen om in de toekomst dergelijke aantijgingen na te laten.

2. *In cas van injurie* werd allereerst gevorderd dat de Raad zou verklaren dat Joosten door de woorden van Maertensdr. was geïnjurieerd. Laatstgenoemde diende vervolgens te worden veroordeeld om deze injurie eerlijk te beteren door middel van een bede om vergiffenis en een verklaring dat het gezegde onwaar en gelogen was. Ten slotte moest haar een *amende profitable* van 1100 guldens worden opgelegd, waarvan er 1000 door de eiser naar believen zouden worden uitgekeerd en 100 ten goede zouden komen aan de armen van Udenhout.

3. *In cas van diffamatie* verlangde de eiser dat de gedaagde, als zij meende dat zij tegen hem een vaderschapsactie kon instellen, dit binnen zes weken zou doen. Liet zij zulks na, dan moest haar een 'eeuwig swijgen ende silentium' worden opgelegd.

Maertensdr. - wier kind inmiddels was komen te overlijden - stelde inderdaad een actie tegen Joosten in. In de eerste plaats vorderde zij dat de beweerde vader haar, voor de tijd dat het kind had geleefd, een alimentatie van 300 guldens per week zou betalen. Voorts behoorden haar de kraamkosten ten bedrage van 50 guldens te worden vergoed. Voor haar 'defloratie ende onteeringe' ten slotte achtte Maertensdr. een vergoeding van 945 guldens op zijn plaats. Een uitspraak van de Raad in deze zaak kon helaas niet worden achterhaald. Wel kan worden vastgesteld dat de schadeposten waarvoor de Brabantse 'jonge dochter' haar actie entameerde, dezelfde zijn als die, welke De Groot in zijn *Inleidinge* voor de procespraktijk van Holland heeft onderscheiden.⁶⁵

Ten besluite

Heden ten dage zullen scheldwoorden als schelm, schurk en schobbekak niet snel meer tot rechtszaken leiden. Ook het in omloop brengen van een gerucht waardoor iemand in een kwaad daglicht komt te staan, resulteert tegenwoordig slechts zelden in een proces wegens belediging. In de zeventiende en achttiende eeuw daarentegen blijken persoonlijk eergevoel en feitelijke reputatie voor de mens zeer belangrijk te zijn geweest. 'Na 't leven is niet kostelyker als de eer, en het goed gevoelen dat een ander van ons heeft', zoals de vermaarde zeventiende-eeuwse jurist Simon van Leeuwen het zo treffend heeft uitgedrukt in zijn *Roomsch Hollandsch recht*.⁶⁶ Het aantasten van deze waarden gaf in de onderzochte periode dan ook veelvuldig aanleiding tot het instellen van een actie uit hoofde van belediging door de gelaedeerde persoon.

In het merendeel der beledigingsprocessen die op de civiele rol van de Staatse Raad van Brabant werden ingeschreven, werd door de eiser een actie uit injurie ingesteld en eerlijke en profijtelijke betering van het door hem ondervonden leed gevorderd. Had de eerlijke betering betrekking op het op ideële wijze herstellen van de geschonden eer van de eiser, de profijtelijke betering bestond in een veroordeling van de gedaagde tot het betalen van een geldboete aan een goed doel. Uit de formaliteiten die laatstgenoemde bij het bewerken van het eerherstel in acht diende te nemen, blijkt intussen dat slechts nederigheid degene paste die zijn medemens had vernederd.

Noten:

1. Een dukaton was een zilveren munt ter waarde van 3 guldens, afkomstig uit de Zuiderlijke Nederlanden waar hij vanaf 1618 werd geslagen. Vergelijk H. Enno van Gelder, *De Nederlandse munten* (2e druk; Utrecht-Antwerpen 1966) 260.
2. Rijksarchief in Noord-Brabant (RANB), Archief van de Raad van Brabant (RvB), inventarisnr. 788, dossiernr. 3067.
3. Voor het ontstaan van de Raad zie J.J.F. de Jong van Beek en Donk, *Bijdrage tot de geschiedenis van den Raad en Leenhove van Brabant en den Landen van Overmaze 1591-1795* (Utrecht 1857) 42 e.v.; J.P.A. Coopmans, 'Van Soevereine Raad naar Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze', *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 2 (1985) 17-44; J.P.A. Coopmans, 'De reglementering van de Staatse Raad van Brabant' in: Th.E.A. Bosman e.a., ed., *De Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze in tweede termijn. Colloquium gehouden te Tilburg, 7 april 1988* (Assen-Maastricht 1989) 1-21.
4. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 714.
5. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 1956.
6. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3619.
7. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3703.
8. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3301.
9. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 2734.
10. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 714.
11. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3619.
12. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 543, 1018, 1122, 1534, 1636, 1861, 2072, 2080, 2232, 2464, 2931, 3120, 3130, 3067, 3199, 3659, 3716. 'Schelm' blijkt tijdens het Ancien Régime een zeer populair scheldwoord te zijn geweest. Zie ook H. Roodenburg, *Onder censuur. De kerkelijke tucht in de gereformeerde gemeente van Amsterdam 1578-1700* (Hilversum 1990) 351-352; H. Roodenburg, 'De notaris en de erehandel. Belediging voor het Amsterdamse notariaat, 1700-1710' in: *Schimp en schelden. Eer en belediging in Nederland, ca. 1600-ca. 1850* [themanummer *Volkkundig Bulletin* 18:3] (1992) 367-388, met name 376-377; W. de Blécourt, 'Schelm, hoer en kenaille. Beledigingen in achttiende-eeuws Kolderveen' in: *Schimp en schelden. Eer*

'Vrij onbeschaamt en zeer oneerbiedig'

- en belediging in Nederland, ca. 1600-ca. 1850 [themanummer *Volkskundig Bulletin* 18:3] (1992) 389-414, met name 394.
13. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 543.
 14. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 854, 921. De spotnaam 'hoordrager' waarmee de echtgenoot van een overspelige vrouw werd betiteld, treft men veel aan in kluchten en blijspelen uit de zeventiende eeuw: M.Th. Leuker, 'Schelmen, hoeren, eerdieven en lastertongen. Smaad en belediging in zeventiende-eeuwse kluchten en blijspelen' in: *Schimpn en schelden. Eer en belediging in Nederland, ca. 1600-ca. 1850* [themanummer *Volkskundig Bulletin* 18:3 (1992) 314-339, met name 318-319. Voor de betekenis van deze spotnaam zie A. Blok, 'Eer en de fysieke persoon', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 6 (1980) 211-230, met name 220-222; M.Th. Leuker en H. Roodenburg, "'Die dan hare wyven laten afweyen". Overspel, eer en schande in de zeventiende eeuw' in: G. Hekma en H. Roodenburg, ed., *Soete minne en helsche boosheit. Seksuele voorstellingen in Nederland 1300-1850* (Nijmegen 1988) 61-84, met name 61-65. Zie echter ook F. Egmond, 'Erezaken: rond een echtelijk conflict in het zestiende-eeuwse Haarlem', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 107 (1994) 3-22, met name 8-9.
 15. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 543, 1894, 3716.
 16. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 365, 543.
 17. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 217, 921, 2056, 2188 ('dikke hoer'), 2734 ('zwarte hoer'). Voor de populariteit van het onderhavige scheldwoord, al dan niet voorzien van een adjectief, zie ook L.C. van de Pol, 'Prostitutie en de Amsterdamse burgerij. Eerbegrippen in een vroegmoderne samenleving' in: P. te Boekhorst e.a., ed., *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1800. Een historisch-antropologisch perspectief* (Amsterdam etc. 1992) 194; Roodenburg, *Onder censuur*, 351-352; Roodenburg, 'De notaris en de erehandel', 376-377.
 18. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3780.
 19. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3716.
 20. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 116, f. 266; inventarisnr. 117, f. 24. In paragraaf 5 zal op de figuur van de comparitie 'ter fine van accoord' worden teruggekomen.
 21. Vergelijk E.J.M.F.C. Broers, *Beledigingszaken voor de Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze 1586-1795* [Brabantse Rechtshistorische Reeks, deel 9] (Assen 1996) 160-168.
 22. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3619.
 23. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 1894.
 24. 'Deductie' voor Johan Hamel, artt. 305-306.
 25. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 1891.
 26. Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, Rechterlijk Archief, inventarisnr. 148-05.
 27. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3278.
 28. Dat deze vordering in eerste aanleg voor de Raad aanhangig werd gemaakt - en niet voor de schepenbank van Olne -, heeft waarschijnlijk hiermee te maken gehad dat de belediging in een aan de Raad gericht rekest was geuit. Ook in andere gevallen waarin een geschrift met beledigende inhoud bij dit college was ingediend, heeft het slachtoffer de dader rechtstreeks voor de Raad gedaagd: RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788,

- dossiernrs. 3301, 3651; inventarisnr. 447, dossiernr. 211. Vergelijk Broers, *Beledigingszaken*, 156-158.
29. Over de strafzaak waarvoor het mandement van appel werd verleend, is verder niets bekend.
30. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 861. In geval van evocatie werd een voor een lagere rechtbank dienende zaak, al dan niet op verzoek van een procespartij, door een hogere rechtbank aan zich getrokken en ten principale afgehandeld.
31. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, doss.nrs. 1987 (blootshoofds), 1956 (gekniel), 217 en 1811 (gekniel en met gevouwen handen), 438, 1334, 1894, 2080 en 2464 (blootshoofds en gekniel), 854, 1218, 1369, 1861 en 1891 (blootshoofds, gekniel en met gevouwen handen).
32. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 3651 en 3703 (blootshoofds), 2931 en 3278 (blootshoofds en gekniel), 3619 (blootshoofds en zittend).
33. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 1894.
34. RANB, RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3067. Voorts bijvoorbeeld dossiernrs. 1334, 3619 en 3703.
35. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3786. Voorts bijvoorbeeld dossiernrs. 1956, 2464, 3651 en 3786. Een patakon (of patagon) was een zilveren munt ter waarde van 2 gulden en 8 stuivers afkomstig uit Zuidelijke Nederlanden waar hij vanaf 1612 werd geslagen. Vergelijk Enno van Gelder, *De Nederlandse munten*, 265.
36. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 420, 861, 1334 en 1894 (kerk), dossiernrs. 1078 en 2324 (weeshuis); inventarisnr. 1054, declaratoir van de Raad inzake een vonnis van 13 juli 1671 ('zinnelooshuis', kerk).
37. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3619.
38. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 2931.
39. In de conclusie van eis van de beledigde partij vindt men de profijtelijke amende soms ook als 'boete' of 'poena' aangeduid: RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 854, 1334, 2080.
40. Vergelijk J. Monballyu, 'Het onderscheid tussen de civiele en de criminele en de ordinaire en de extraordinaire strafrechtspleging in het Vlaamse recht van de 16e eeuw' in: H.A. Diederiks en H.W. Roodenburg, ed., *Misdaad, zoen en straf. Aspecten van de middeleeuwse strafrechtsgeschiedenis in de Nederlanden* (Hilversum 1991) 120-132, met name 122-124.
41. Hugo de Groot, *Inleidinge tot de Hollandsche rechts-geleerdheid*. Uitgegeven en van aantekeningen en bijlagen voorzien door F. Dovring, H.F.W.D. Fischer en E.M. Meijers. (2e druk; Leiden 1965) III.35.2.
42. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 217 (30 gulden), 854 (100 gulden), 1218 (300 gulden), 1334 (600 gulden), 1369 (400 gulden), 1672 (100 gulden), 1891 (100 gulden), 1956, (1100 gulden), 2080 (1000 gulden), 2188 (600 gulden), 2464 (300 gulden), 2734 (600 gulden).
43. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 2606.
44. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 3619, 3716, 3786.

'Vrij onbeschaamt en zeer oneerbiedig'

45. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 2931 (1500 guldens), 3067 (200 dukatons), 3133 (200 dukatons), 3278 (1000 patakons), 3642 (500 gouden dukaten), 3651 (100 gouden dukaten), 3703 (1000 guldens).
46. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3642.
47. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3642. De gouden dukaat was sedert 1586 het voornaamste goudstuk van de Republiek, aanvankelijk ter waarde van 3 guldens en 8 stuivers, geleidelijk opgelopen tot circa 5 guldens. Vergelijk Enno van Gelder, *De Nederlandse munten*, 259.
48. Zie bijvoorbeeld Joos de Damhouder, *Practijcke ende handbouck in criminele zaecken*. Anastatische herdruk van de editie Leuven 1555, heruitgegeven en toegelicht door J. Dauwe en J. Monballyu (Roeselare 1981) 135.2; Johannes Voet, *Commentarius ad Pandectas. In quo praeter romani juris principia ac controversias illustriores, jus etiam hodiernum, et principuae fori quaestiones excutiuntur* (3e druk; 's-Gravenhage 1716) ad D. 47.10 § 13; Dionysius Godefridus van der Keessel, *Praelectiones in Libros XLVII et XLVIII Digestorum exhibentes jurisprudentiam criminalem usum fori Batavi applicatam et in novum Codicem criminalem 1809*. Uitgegeven en in het Engels vertaald door B. Beinhart en P. van Warmelo (6 dln. Kaapstad etc. 1969-1981) ad D. 47.10 § 12 (deel I, p. 300).
49. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 826, vonnisnr. 7029.
50. Reformatie was een op appel gelijkend rechtsmiddel. Beide rechtsmiddelen onderscheidden zich o.a. hierin, dat appel de tenuitvoerlegging van het vonnis a quo opschoortte, terwijl dat bij reformatie niet het geval was. Bovendien moest appel binnen zekere korte tijd na de uitspraak van de lagere rechter worden ingesteld; reformatie daarentegen kon gedurende 'jaar en dag' na de uitspraak worden verzocht. Vergelijk B.C.M. Jacobs, 'De Raad van Brabant als appel- en reformatierechter' in: *De Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze in tweede termijn*, 35-48, aldaar 35.
51. RANB, RvB, inventarisnr. 826, vonnisnr. 6991.
52. Bijvoorbeeld RANB, Archief RvB, inventarisnr. 823, vonnisnr. 5998; inventarisnr. 826, vonnisnr. 6901; inventarisnr. 827, vonnisnr. 7048.
53. Bijvoorbeeld RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernrs. 3094, 3133, 3343.
54. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 3786.
55. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 126, f. 93-95 (3 juli) en 108 (22 juli 1788).
56. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 828, vonnisnr. 7214.
57. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 828, vonnisnr. 7214.
58. Aangezien de Staatse Raad de hoogste rechtbank binnen het Brabants-Overmaase territoir was, stond er van zijn uitspraken geen hoger beroep (appel of reformatie) open en kon men het college slechts om revisie van een sententie verzoeken (*propositie d'erreur*).
59. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 130, f. 95.
60. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 130, f. 143 (16 juli 1787).
61. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 131, f. 22-23 (15 februari) en 37 (13 maart 1788). Onder de adjunct-reviseurs bevonden zich vijf raadsheren van andere gerechtshoven, t.w. de Hoven van Holland, Utrecht, Gelre en Friesland (2 personen), alsmede één raadsheer van de Hoge Raad van Holland en Zeeland.
62. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 131, f. 122 (4-5 november 1788).

Erik-Jan Broers

63. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 828, vonnisnr. 7224; inventarisnr. 131, f. 124.
64. RANB, Archief RvB, inventarisnr. 788, dossiernr. 1956.
65. De Groot, *Inleidinge*, III.35.8.
66. S. van Leeuwen, *Het Roomsche Hollandsch recht*, bewerkt door C.W. Decker, 2 dln. (Amsterdam 1780-1783) IV.37 aanhef.